

AUGUSTE COMTE A VZNIK POZITIVISTICKÉ SOCIOLOGIE

1. Comte a jeho doba

Zakladatel pozitivismu ve filozofii a sociologii Auguste Comte se narodil v Montpellier v roce 1798 v rodině úředníka. První polovina 19. století je v dějinách Francie obdobím mimořádně důležitým. Rychlý rozvoj kapitalismu a ustavení nové společenské struktury bylo provázáno častým střídáním forem politické moci. Direktorium, konzulát, císařství, restaurace, revoluce 1830, červencová monarchie, revoluce 1848, druhá republika, druhé císařství jsou hlavními politickými milníky tohoto období. Úměrně tomu, jak rostlo bohatství buržoazie rostla i bída a síla odporu dělnické třídy. Rozvoj přírodních věd a techniky je spojen s krizí tradičních ideologických systémů a s usilovným filozofickým hledáním.

Všechny tyto okolnosti ovlivnily Comtův světový názor. Comte brzy opustil katolicismus a monarchismus, který si původně osvojil v rodinném prostředí, a vytvořil si agnostický postoj k tradičnímu náboženství. Přírodovědecké vzdělání, které získal na L'École polytechnique v Paříži, a republikánské smýšlení orientované jak proti Napoleonovi, tak proti Bourbonům, podmínilo charakter Comtových teoretických názorů. Po vyloučení ze školy za volnomyšlenkářství se stal Comte domácím učitelem matematiky. Jeho první nevelké práce byly věnovány matematickým otázkám. Při studiu prací francouzských matematiků konce 18. a počátku 19. století Louise Lagrangea a Gaspara Mongea se Comte seznámil s problematikou filozofie vědy. Z velkého množství autorů, které mladý Comte četl, zapůsobil na něho zvláště silně Charles Montesquieu a Condorcet, první svým tvrzením o závislosti politických a právních jevů na přírodních zákonech, druhý pak formulací zákona progresivního vývoje lidstva a koncepcí dějin, v níž zaujímala stěžejní místo evoluce sociálních idejí, institutů a vztahů. Comte se živě zajímal o politickou ekonomii a zaujal kritický vztah k teoriím buržoasních liberálních ekonomů, kteří proklamovali svobodu konkurence, která podle jejich názoru měla vést ke společenské harmonii svobodných a nezávislých Individuí. Proti těmto teoriím Comte postavil ideu společenské jednoty, politické integrace tříd a individui, přičemž se opíral o koncepce tradicionalistů a jejich výklad společenského řádu.

V letech 1817-1824 Comte pracoval jako tajemník Saint-Simona a nepochybně přebral řadu jeho Idejí. Avšak vzájemné neshody v základních teoretických a politických otázkách vedly k jejich rozchodu. Saint-Simonovy myšlenky o třídním boji vykořisťovatelů a výrobců a jeho vysoké hodnocení úlohy práce Comte nepochopil a nepřijal. Jestliže Saint-Simon mluvil o společnosti svobodných a rovných výrobců pak Comte propagoval centralizovaný stát s hierarchickou strukturou jestliže Saint-Simon kladl na první místo ideu společenského pokroku, pak Comte naopak zdůrazňoval význam sociální statiky. Přestože systém pozitivní filozofie A. Comta obsahoval některé momenty připomínající Saint-Simonovu koncepci, byl jako celek založen na zcela jiných Ideologických a teoretických základech. Šestisvazková Comtova práce Kurs pozitivní filozofie byla publikována v letech 1830-1842. V tomto díle jsou rozpracovány principy klasifikace věd,

pozitivní filozofie a sociologie. Svou další práci Comte věnoval základům politiky a náboženství budoucnosti. Jde o práci nazvanou „Systém pozitivní politiky aneb Traktát ustavující náboženství lidstva“, která vyšla ve čtyřech svazcích v letech 1851-1854. Za Comtova života byl také vydán jeho „Filozofický traktát o populární astronomii“ (1844), dále „Pojednání o duchu pozitivní filozofie“ (1844), „Pojednání o celku pozitivismu“ (1848-1851), „Pozitivistický katechismus“ (1851), „Výzva konzervativcům“ (1855) a „Subjektivní syntéza“ (1856), po smrti pak ještě čtyřsvazková „Závěť Augusta Comta“.

Podmínky, v nichž Comte žil a pracoval, byly velice neuspokojivé. Po rozchodu se Saint-Simonem neměl nikdy práci se stálým příjmem. Pouze přesvědčení o vlastním prorockém poslání a to, že práci na tvorbě systému pozitivní filozofie chápal jako velkou společenskou povinnost, Comtovi pomáhalo pokračovat ve vědecké a veřejné činnosti.

Při přednáškách pro dělníky v Polytechnické společnosti navázal Comte s dělníky osobní kontakty a v roce 1848 s těmito svými posluchači a se skupinou studentů, kteří se k ním připojili, založil Pozitivistickou společnost, jejímž úkolem byla výchova a vzdělávání lidu v duchu pozitivistického světového názoru. V té době Comte a jeho skupina ostře vystupovali proti revolučním akcím pařížského proletariátu. Když však v podmínkách revoluční situace Comte nezískal podporu ani jedné ze soupeřících stran, zůstal v úplné izolaci. Nedosáhl úspěchu ani svou výzvou k intelektuální elitě, aby byla ustavena „strana pořádku a pokroku“. Comte zemřel v roce 1857, opuštěný a osamocený, pokládán za choromyslného.

Bez ohledu na zdánlivé rozpory mezi prvním a druhým obdobím Comtovy tvůrčí činnosti, je i druhé období založeno na těchže ideových předpokladech jako období první. Idea morálního sjednocení lidstva, reorganizace společnosti na základě nového „náboženství“, tj. pozitivismu, který je současně teorií sociální vědy, prochází celým Comtovým dílem. Funkce sociální vědy, kterou se pokusil ustavit, a nového „náboženství“ pokládal Comte za totožné. Předpokládal totiž, že může existovat „pravé“, „vědecké“ náboženství, nebo, což je totéž, morální věda, která plní náboženské funkce společenské integrace. Z toho také vyplynul jeden ze základních paradoxů, který charakterizuje Comtovy názory.

2. Klasifikace věd

Odloučení vědy od metafyziky a náboženství bylo základní ideou Comtovy pozitivní metody. Podle jeho názoru je skutečná věda charakterizována tím, že se vzdává „neřešitelných“ problémů, tj. takových otázek, které nelze ani potvrdit, ani vyvrátit na základě faktů získaných pozorováním. Za takové „nevědecké“, „metafyzické“ otázky pokládal Comte otázky o podstatě věcí a jejich příčinách. Úkolem vědy je podle Comta odhalení zákonů, které jsou chápány jako trvalé, opakující se vztahy mezi jevy. Takové omezení úkolů vědy vysvětloval snahou dosáhnout přesného, určitého vědění, které by mohlo tvořit základnu pro předvídaní budoucnosti.

Comte vystupoval jako likvidátor filozofie ve starém, tradičním smyslu. Podle Comtovy představy nemá filozofie ani svůj vlastní předmět, ani vlastní metodu, která by ji odlišovala od metod exaktních věd. Pozitivní filozofie je systematizací věd, je systematizací toho, co je „vědeckého ve

vědách". Aby bylo možné vyložit pozitivní filozofii, je nutné vyložit komplexní systém věd, který zahrnuje analýzu jejich předmětu, metod, zákonů, shod a rozdílů mezi nimi.

Při práci na klasifikaci věd se Comte opíral o objektivní charakteristiky věd. Rozdělil je především na abstraktní a konkrétní. Abstraktní vědy zkoumají zákony určitých kategorií jevů, konkrétní vědy tyto zákony aplikují na dílčí oblasti. Například biologie je abstraktní obecná věda o životě, zatímco medicína je konkrétní věda aplikující obecné biologické zákony. Comte vyčlenil pět abstraktních, teoretických věd: astronomii, fyziku, chemii, biologii a sociologii. Hlavní kategorie přírodních jevů, tj. astronomické, fyzikální, chemické a biologické doplnil kategorií jevů sociálních, čímž dal své klasifikaci „všeobecný, pro její definitivní konstrukci nezbytný charakter“. „Encyklopedický žebříček“ věd Comte vytvořil na principu růstu složitosti jevů, zkoumaných odpovídajícími vědami. Sociální jevy se liší od ostatních jevů tím, že jsou nejsložitější a současně na všech ostatních závislé, což vysvětluje pozdní vznik sociologie. I tak jsou však sociální jevy vlastně přírodními jevy podřízenými přírodním zákonům, které jsou specifické pro každou danou oblast. Pozitivní vědu o společnosti Comte původně označoval termínem „sociální fyzika“, teprve později použil pojmu sociologie. Nezbytnost zavedení nového termínu vysvětloval nikoli touhou vytvářet neologismy, ale nezbytností konstituovat speciální disciplínu, jež by se věnovala pozitivnímu zkoumání základních zákonů společenských jevů. Comte zdůrazňoval, že sociologie musí být teoretickou disciplínou, na rozdíl od popisné "sociální fyziky" Adolpha Quételeta. Přeměna sociologie v pozitivní vědu uzavírala systém pozitivní filozofie a současně ohlašovala nástup pozitivního stadia vývoje lidského myšlení a lidské společnosti. Podle Comtova názoru to znamenalo skutečnou „pozitivní revoluci“, vítězství vědy nad scholastikou minulých epoch. Comtovy názory na vědu odpovídaly metafyzické (antidialektické) metodě, která převládala v přírodovědě první třetiny 19. století. Přírodověda sama tehdy ještě neposkytovala přesvědčivé údaje, které by svědčily ve prospěch Ideje vývoje přírody, objevovaly se pouze jednotlivé geniální dohady, které se ještě nemohly proměnit ve vědecké teorie. Metafyzický charakter Comtova myšlení podmiňoval i jeho klasifikaci věd tak, jako by ležely vedle sebe, nikoliv jako jedny z druhých vyplývajících. Comte mezi nimi zjistil pouze strukturální, a ne genetické vazby; základ jeho klasifikace tvořil princip koordinace, a ne subordinace.

I když Comtův světový názor byl vcelku metafyzický, lze v něm najít prvky dialektického myšlení. Comte odmítal možnost poznání jednotlivých navzájem izolovaných faktů, trval na zkoumání jejich vzájemných vztahů a požadoval, aby se bralo v úvahu jejich fungování v rámci větších celků, jejichž jsou součástí. Při zkoumání činnosti jednotlivých orgánů je třeba respektovat stavbu a vlastnosti celého organismu. Každý jev společenského života souvisí s takovými celky, jako je epocha, civilizace a lidstvo.

Celostní přístup je hlavním Comtovým metodologickým postulátem. Z hlediska tohoto postulátu pak kritizoval soudobou psychologii a politickou ekonomii. Comte předpokládal, že celek (organismus, společnost) je dostupnější bezprostřednímu zkoumání než jevy, které v rámci tohoto celku působí. Jestliže pak ve vědách, které zkoumají neživou přírodu, je poznání vždycky relativní a nikdy nemůže být úplné, pak v biologických a

společenských vědách může být dokonalejší právě proto, že se týká řady konkrétních a zkoumání přístupných celků. Takový celek, jako je lidstvo, se týká především člověka, proto poznání tohoto celku je člověku nejpřístupnější a proto také může dosahovat nejvyšší logické úplnosti a stát se poznáním absolutním.

Comtova pozitivní metoda sehrála významnou úlohu v boji proti spiritualismu. Důraz na vysokou hodnotu vědy, požadavek její autonomie a odpor vůči oficiálnímu náboženství a metafyzickým spekulacím měly progresivní význam jako protest proti otevřenému idealismu a tmářství. Rada přírodovědců proto interpretovala pozitivismus v duchu přírodovědeckého materialismu: „Jako ‚antifilozofický‘ směr ve filozofii, který se snažil ‚pozvednout‘ nad základní filozofickou otázku a boj dvou směrů ve filozofii, ohlašoval pozitivismus krizi buržoazní duchovní kultury a naznačoval její další prohloubení. Ale v Polsku, Rusku* Turecku, Japonsku, Číně, Brazílii a v některých jiných zemích na konci 19. století ideje Comtovy, Speakerovy, Tainovy a jejich žáků a interpretů sehrály relativně pokrokovou úlohu protijedu vůči náboženskému mysticismu, spekulativnosti a nepřesným metodám uvažování. Někdy byl pozitivistický evolucionismus reinterpretován v duchu materialismu (I. M. Sečenou), nebo se nacházely jisté-analogie k němu v některých přírodovědeckých konstrukcích (T. Huxley aj.). Comtova metodologie spojovala různorodé tendence. Ve své době sehrála určitou pokrokovou úlohu, později však začala stále více brzdit rozvoj vědy, protože byla založena na nepravdivé, historicky omezené interpretaci vědy. Podle vyjádření francouzského historika vědy A. Cressona „věda jakoby všude potvrdzovala, že jí Comte příliš přistříhl křídla. Věda totiž může více, než si Comte myslel a než říkal“.

3. Předmět a úkoly sociologie

Sociologii jako pozitivní vědu stavěl Comte do protikladu k teoretickým a metafyzickým spekulacím o společnosti a člověku. Na jedné straně kritizoval teology, kteří pohlíželi na člověka jako na bytost zásadně odlišnou od zvířat, stvořenou bohem či prozřetelností. Na druhé straně vytýkal filozofům minulosti, tj. „metafyzikům“, kteří vytvářeli „sociální utopie“, že společnost chápou jako výtvar lidského rozumu, rozumné lidské vůle. Sociologie je podle Comtovy názoru jediná věda, která zkoumá, jak se utváří lidský rozum a psychika pod vlivem společenského života. Tato myšlenka pak u Comta přerůstá v celý systém; podle něhož je individuum abstrakcí a společnost realitou podřízenou přírodním zákonům. Společenské jevy, na rozdíl od jevů biologických, jsou ve stavu trvalé změny a transformace a vyvíjejí se v čase. Jejich podstatou je dějinnost, historičnost. Proto si Comte mimořádně vážil Condorceta, který na společnost pohlížel právě z historického hlediska.

Comte soustředil svou pozornost na přírodní, zákonitý charakter společenských jevů a vystupoval proto kriticky vůči voluntarismu a přeceňován(úlohy „velkých osobností“ a poukazoval na vzájemný vztah mezi politickým režimem a úrovní rozvoje civilizace. I když neodmítal úlohu ekonomického faktoru, považoval civilizaci přece jen především za duchovně psychologické společenství, za společenství idejí. „Ideje,“ psal Comte, „řídí a přetvářejí svět... celý sociální mechanismus spočívá koneckonců na mínění“.

Hlavním obsahem společenského vývojového procesu je pokrok vědeckého myšlení, „vědeckého ducha“. V souladu s tímto předpokladem Comte také vytváří obraz dějinného vývoje společnosti.

Comtovy úvahy o sociologii jako vědě, o jejím předmětu a okruhu otázek, jimiž se má zabývat, mají velmi abstraktní charakter. Oblast sociologického zkoumání Comte rozvrhl velmi široce a neurčitě a zahrnul do ní všechna zkoumání, která překračují hranice kompetence ostatních věd obsažených v jeho klasifikaci. Základní a výchozí skutečnosti, z níž musí každý badatel vycházet, je společnost vzata jako celek. Comte tím rozuměl organickou jednotu celého lidstva nebo jeho značné části spojené „obecným souhlasem“ (consensus omnium), jednotu, která je charakterizována harmonickým fungováním svých strukturních prvků. Mimořádnou složitost společnosti vysvětluje tím, že se v ní prolínají aktuálně působící soudobé faktory s faktory historickými, tím, že předcházející generace působí na generace současné. Společnost, nebo, jak ji začal Comte nazývat, lidstvo, je skutečností sui generis, skutečností nejvyššího řádu.

Comte však odmítal obvinění ze sociologického realismu, protože spor středověkých realistů a nominalistů pokládal za anachronismus, který není hoden toho, aby byl znovu obnoven. Hledisko realistů považoval za empiricky nedokazatelné, a proto nenacházel nic společného mezi realismem a svým vlastním celostním přístupem ke společnosti.

V Comtových názorech lze najít počátky toho, co bylo později označeno jako systémový přístup ke společenskému životu. Comte však nechápal skutečnou dialektiku sociálních prvků a struktury a pokládal prvky sociálního života za jednoduché, věčné a neměnné, společenský vývoj pak za výslednici různých kombinací těchto prvků. Plodné myšlenky o objektivizovaných produktech lidské činnosti, které se mohou stát předmětem sociologického zkoumání, se u Comta utápějí v proudu obecných úvah o společnosti jako nejvyšší podstatě. Comtova sociologie byla idealistickou filozofií dějin, obsahující řadu metafyzických spekulativních prvků.

4. Sociologické metody

Podstatnou část Comtovy sociologie tvoří vypracování metod, které by byly použitelné při zkoumání společnosti. Comte vystupoval jak proti spekulativnosti, tak i proti krajnostem empirismu a zdůvodňoval použitelnost metody pozorování i experimentální, srovnávací a historické metody v sociologii.

Pozorování, tvrdí Comte, je základní výzkumnou metodou v sociologii. Odmítá pochybnosti o možnostech získat pomocí této metody přesná data, pochybnosti, založené na předpokladu vědomé nepřesnosti svědectví účastníků historických událostí. Zkušenost všech ostatních věd, které se opírají o cizí pozorování, vypovídá o možnosti využít takových obtížně ověřitelných a přibližných svědectví. Comte však nedokázal stanovit, jakým požadavkům musí sociální pozorování vyhovovat, aby je bylo možno pokládat za hodnověrné a přesné. Pozorování sociálních faktů mělo sociologii poskytnout status vědy, a materiálu, jímž operuje sociolog, charakter objektivnosti. Kumulace empirického materiálu má probíhat pod vedením teorie, protože v opačném případě sociolog nezíská nic víc než masu

izolovaných a náhodných faktů, které samy o sobě o ničem nevyprávějí: „Je zřejmé, že jakékoli sociální pozorování, statické či dynamické . . . musí předpokládat . . . trvalé užívání základních teorií".2) Absence pozitivní teorie, na jejímž základě by bylo možno shrnout a zobecnit fakta, je hlavní obtíž sociologie, která se tak dostává do začarovaného kruhu, protože k realizaci pozorování je nezbytná teorie a k výstavbě teorie je nezbytné pozorování, konstatuje Comte.

Mezi méně významné obtíže, jež jsou s pozorováním spojeny, řadí Comte náročnost nezbytné vědecké přípravy, která by zaručila, že výzkumník nebude ovlivňován činiteli nevědeckého rázu, tj. předsudky, obecně rozšířenými názory atd. I v tomto případě měla pomoci odpovídající vědecká teorie, která by znemožňovala spekulaci a poskytovala výzkumníkovi nezbytné pojmy.

Comte zdůrazňoval důležitost nejen přímého pozorování, ale i nepřímých svědectví. Například výzkum historických a kulturních památek, obyčejů, obřadů, analýza a srovnávání jazyků „může poskytovat sociologii trvale užitečné prostředky nezbytné pro pozitivní výzkum".

Za druhou významnou sociologickou metodu pokládal Comte experiment. Přímý sociologický experiment spočívá v pozorování změn jevů, k nimž dochází pod vlivem podmínek speciálně vytvořených k výzkumným cílům. Nepřímý, zprostředkovaný experiment Comte chápal jako výzkum patologických úchylek ve společnosti, k nimž dochází působením sociálních otrěsů především revolučního charakteru. Společenské perturbace, které otrásají sociálním organismem, jsou podle Comtova názoru analogií onemocnění individuálního organismu. V nich se totiž výrazně projevují základní zákonitosti společenského organismu, protože právě onemocnění umožňuje lépe rozpoznat normu.

Třetí metodou pozitivních věd, použitelnou také v sociologii, je srovnávací metoda, s jejíž pomocí konfrontujeme život národů, které žijí současně v různých oblastech zeměkoule, abychom tak stanovili obecné zákony existence a vývoje společnosti. Pro vědu mohou být podle Comtova názoru užitečná také srovnání společenství zvířat a lidských společností, která by mohla ukázat shody a rozdíly mezi nimi. Konečně je možné také srovnávat postavení různých tříd téže společnosti, avšak závěry o míře vlivu základních fází vývoje společnosti na ně jsou překryty působením společného ducha epochy, který zahlazuje rozdíly.

Slabiny srovnávací metody spočívají podle Comta v tom, že neukazuje následnost sociálních stavů, ale pouze jejich koexistenci. Tak mohou vznikat nesprávné představy o stadiích evoluce. Proto je možné úspěšně používat srovnávací metodu pouze pod podmínkou, že je podřízena určité teorii vývoje lidstva.

Za metodu, která nejlépe odpovídá podstatě sociálních jevů, tedy za specificky sociologickou metodu, pokládal Comte metodu historickou, tj. metodu historického srovnávání různých následných stavů lidstva. Jen tehdy, když vědec konfrontuje celou řadu po sobě následujících stavů, může zaznamenat růst nějakého fyzického, intelektuálního, morálního nebo politického rysu či tendence a na tomto základě předvídat konečný výsledek, „jestliže plně odpovídá systému obecných zákonů vývoje člověka."

Comte zdůrazňuje, že všechny induktivní závěry získané pomocí historické metody musí být zhodnoceny a prověřeny ve světle „pojmu biologické teorie člověka“. Sociologie se tak pro Comta stává vědou, která je závislá na biologii, ačkoli se Comte rozhodně ohrazuje proti názoru, že by bylo možné sociologii pokládat za „prostou součást vědy o člověku a nebrat přitom v úvahu historická pozorování“.

Historická metoda nejlépe vyjadřuje specifičnost sociologie, která spočívá v „nezbytnosti přechodu od celku k části“. Mezi historií, kterou někdy nazývá „politickou vědou“, a sociologií není podle Comta rozdíl. Dominanci historického hlediska považoval Comte za podstatný znak své doby i za „nejdůležitější znak pozitivismu a současně za jeho nejpodstatnější výsledek“.

Úvahy o sociologických metodách patří k nejracionálnější části Comtova systému. Comte vychází z předpokladu existence přírodních zákonů společenského života, jejichž odhalení má zaručit možnost utvoření vědy o společnosti. Přitom Comte nepopíral osobitosti společnosti ve srovnání s přírodou a hledal specifické metody zkoumání společnosti. Plodnost myšlenky o přírodně historickém charakteru společenských zákonitostí je zřejmá, a to tím spíše, vezmeme-li v úvahu, že tehdy převládaly teologické a spiritualistické koncepce odmítající možnost vědeckého poznání společnosti. Důležitá byla také formulace otázky o tom, že při realizaci sociologických výzkumů je nezbytné sociologii opřít o pevný teoretický základ. Comtovou slabinou pak bylo, že nedokázal jako teoretický základ nabídnout nic jiného než svou teorii sociální statiky a dynamiky, jejichž zákonitosti měly spekulativní charakter a naprosto neodpovídaly jeho vlastním výchozím tvrzením.

5. Sociální statika

Comte dělil sociologii na dva velké oddíly, na sociální statiku a sociální dynamiku. Sociální statika zkoumá podmínky existence a zákony fungování společenského systému, sociální dynamika zákony sociálního vývoje a změny sociálních systémů. Sociální statika je teorií sociálního řádu, organizace a harmonie. Společnost chápe Comte jako organický celek, jehož všechny části jsou vzájemně propojeny a mohou být pochopeny pouze v jednotě. Tato koncepce je přímo namířena proti individualistickým teoriím, proti pokusům chápat společnost jako produkt smlouvy mezi individui. Zkoumání principů, které určují strukturu společnosti a zajišťují harmonii a řád, je u Comta neoddělitelně spojeno se sociální politikou, která má tyto principy realizovat. Comte zkoumá především základní společenské instituce, tj. rodinu, stát a náboženství, a to z hlediska jejich společenských funkcí a jejich úlohy v procesu sociální integrace. Jeho úvahy jsou přitom zabarveny konzervativními tóny, budoucnost se mu jeví jako romanticky idealizovaná minulost.

Rodinné vztahy Comte vymezuje jako morálně emocionální svazek založený na vzájemné vazbě a sympatii. Úlohou rodiny je být prostředníkem mezi individuem a rodem, vychovávat mladou generaci v duchu altruismu a učit ji překonávat vrozený egoismus. Rodina u Comta figuruje jako spontánní zdroj našeho morálního výchování nebo jako přirozená základna naší politické organizace. Z prvního hlediska každá současná rodina

připravuje společnost budoucnosti, z druhého hlediska každá nová rodina prodlužuje život společnosti soudobé". Při zkoumání základních rodinných vztahů, vztahů mezi pohlavími a mezi pokoleními, Comte neodmítá historickou proměnlivost rodiny. Ve skutečnosti však uvažuje o soudobé, buržoazní rodině, kterou idealizuje a její analýzu nespojuje s problémy vlastnictví, dědictví, peněz spod. Comte vystupuje v patriarchálním duchu ostře proti ženské rovnoprávnosti a rozhodně zdůrazňuje nezbytnost upevňovat autoritu a moc muže - manžela a otce. Žena podle jeho názoru stojí intelektuálně níž než muž a je za ním i z hlediska síly vůle. Společenská úloha ženy je určena jejími emocionálně morálními kvalitami, tj. schopností spojovat lidi a mravně je osvětlovat. Úlohou ženy je zjemňovat hrubé mužské povahy, probouzet v nich společenské city založené na solidaritě. Z toho vyplývá, že „pozitivní teorie lidské rodiny se koneckonců redukuje na systemizaci spontánního vlivu ženských citů na mužskou aktivitu".

Stejně velká je i úloha ženy při výchově dorůstající generace. Rodina ochraňuje a předává tradice a zkušenosti předchozích generací. V rodině se individuum socializuje a získává vlastnosti, které jsou nezbytné pro úspěšnou službu lidstvu, překonává přírodní individualismus a učí se „žít pro druhé". Dobré vztahy mezi generacemi podporují společenskou rovnováhu, rovnováhu mezi tradicemi a novátorstvím, jejichž nositeli jsou staří a mladí.

Analogií rodinných vztahů v širším společenském rozměru je kooperace založená na dělbě práce. Při kooperaci každý dělá to, k čemu má největší dispozice, všichni se o sebe vzájemně zajímají. Tak vzniká všeobecný „souhlas" (consensus omnium) a spontánní interakce mezi individui.

Comte zdůrazňoval význam emocionálních a morálních vazeb a odsouval do pozadí ekonomické vztahy a vazby, ačkoli jejich význam zcela neodmítal. Princip laissez-faire Comte pokládal za absurdní, protože umožňuje, aby se projevovaly ubožejší, chudší, egoistické stránky lidské přirozenosti. Společenská harmonie se nemůže ustavit tam, kde vládne konkurence a vykořisťování.

Comte ovšem viděl i negativní stránky dělby práce. Dělbá práce sice přispívá k rozvoji individuálních schopností, ale současně potlačuje společenskou orientaci. Specializace omezuje lidský obzor a sociální city spojují pouze osoby téže profese a vyvolávají nenávisť k jiným profesím atd. Nadměrná dělba práce pak může vést k rozkladu společnosti na jednotlivé korporace, rozrušit její jednotu, vyvolávat konkurenci a probouzet nepřizemnější instinkty.

Z konstatování, že existuje tendence k rozkladu společnosti a k narušení její organické jednoty, Comte vyvodil nezbytnost politické moci vlády jako představitelky „společného ducha": Sociálním posláním vlády je podle Comta předcházet „tomuto fatálnímu sklonu k zásadnímu rozlišování lidí podle idejí a citů, sklonu, který je sice nevyhnutelným výsledkem samotného principu lidského vývoje, který by však mohl, kdyby nenarazil na žádné překážky, nutně vést k zastavení sociálního pokroku".3) Stát se stává orgánem sociální solidarity a svatou povinností každého jedince je podřídit se mu. Stát jako ochránce společenského pořádku plní ekonomické, politické a morální funkce, z nichž nejpodstatnější je podle Comta právě funkce morální. Comte dokazoval nevyhnutelnost rozdělení morální a

politické moci, má-li se předejít intelektuálnímu a morálnímu teroru, který by mohl zabrzdit rozvoj myšlení a podržít je úzkým praktickým zájmům vládců. Proto Comte vysoce hodnotí středověk, kde existovalo rozdělení moci mezi státem a církví. Comte vychvaluje přednosti duchovní diktatury, kterou realizovala středověká církev, a její analogii nachází v pozitivismu jako komplexu idejí, principů a koncepcí, který je doplňován svérázným kultem - množstvím občanských obřadů, které mají nahradit obřady staré, tradiční, církevní.

Problémy duchovního života, které Comte rozpracoval, jeho heslo „žít pro druhé“ a etika povinností si však nezískaly mnoho stoupenců. Comte totiž nemohl správně formulovat a tím méně řešit nejdůležitější sociální problémy. Idealisticky nedoceňoval úlohu ekonomických vztahů a naopak zveličoval úlohu vztahů duchovních. Dělbou práce pak Comte nechápal ani tak jako ekonomickou instituci, jako spíše druh morálně psychologické vazby. Neuvedl dělbou práce ve vztah ani k určité úrovni rozvoje výrobních sil, ani k charakteru výrobních vztahů. Utváření sociálních skupin, zejména profesionálních, vysvětloval abstraktně, protože je nevyvozoval z vlastnických vztahů. Z toho pak vyplývalo ospravedlňování a uznávání nezbytnosti existující sociální struktury.

6. Sociální dynamika

„Pozitivní teorii společenského pokroku“ nazýval Comte sociální dynamikou. Byla to „abstraktní historie“, historie „beze jmen, osob a dokonce bez označení národů“. Při úplném abstrahování od různorodosti konkrétních forem historického vývoje vytvořil Comte schéma, které založil na příkladech přejatých z dějin „nejcivilizovanějších“ evropských národů. Pokrok podle Comta znamená vývoj po vzestupné linii, i když ve snaze o oproštění pojmu pokroku od vazby na „metafyzické hodnoty“ Comte zdůrazňoval, že do pojmu pokroku zahrnuje i prostý vývoj bez známek nějakého zdokonalování. Věda, psal Comte, nemůže řešit otázku, zda je společenský pokrok současně pokrokem morálním, i když sám byl přesvědčen o tom, že tomu tak je.

Různé faktory, které působí na společenský vývoj, Comte dělil na primární a sekundární. Primárním, rozhodujícím faktorem je duchovní, intelektuální rozvoj. Mezi sekundární faktory pak zařadil klima, rasu, průměrnou délku lidského života a růst populace, který podmiňuje dělbou práce a podněcuje rozvoj intelektuálních a morálních vlastností člověka. Sekundární faktory mohou pouze urychlit nebo zpomalit společenský pokrok, který se však sám uskutečňuje zákonitě a jehož vývojová stadia nemohou být měněna.

Comte dělil pokrok na materiální (zlepšování vnějších životních podmínek), fyzický (zdokonalování lidské přirozenosti), intelektuální (rozvoj intelektu, přechod od náboženského a metafyzického světového názoru k názoru pozitivnímu) a morální (rozvoj kolektivnosti a mravních citů). Základní význam pak připisoval pokroku intelektuálnímu a morálnímu. Tvrdil, že sociální organismus je založen na souhrnu názorů, „mínění“, jež při své postupné změně ovlivňují všechny ostatní stránky společenského života. Jako základ sociální dynamiky je proto třeba vzít dějiny lidského ducha.

Nejdůležitějšími ukazateli vývoje rozumu jsou podle Comta nej-
obecnější abstraktní pojmy, takže na stupeň vývoje společností lze usuzovat
z odpovídajících filozofických systémů. Každé etapě vývoje lidského rozumu,
který zákonitě prochází třemi hlavními stadii, tj. teologickým, metafyzickým
a pozitivním, odpovídají určité formy umění, hospodářství, politiky a
společenského zřízení.

Zákon tří stadii, který je základem Comtovy sociální dynamiky, je
současně historickým i logickým zákonem, tj. tři stadia vývoje lidského
ducha odpovídají třem analogickým stadiím dějinného vývoje.

Teologické nebo fiktivní stadium, které zahrnuje starověk a raný
středověk (do roku 1300), Comte dělil na tři období, a to fetišismus,
polyteismus a monoteismus. V období fetišismu lidé připisovali život vnějším
předmětům a viděli v nich bohy. V období polyteismu, který se nejvíce
rozšířil ve starověkém Řecku a Římě byly životem obdařeny „fiktivní bytosti“,
jejichž zásahy se vysvětlovaly všechny jevy. Utvářel se „poetický světový
názor“, který přispíval k rozvoji umělecké tvorby, avšak nemohl řídit
praktický život. V tomto faktu Comte viděl příčinu slabého rozvoje materiální
kultury ve starověku.

Epocha monoteismu je epochou křesťanství. Náboženství jednoho
boha mění obraz světa, politické a společenské vztahy, obyčeje a morálku.
Comte rozsáhle popisoval zdánlivě neobvyklou harmonii mezi středověkým
státem a náboženstvím a pokládal katolicismus za tvůrce „až do současnosti
největšího politického uměleckého díla lidské moudrosti. Právě ve
středověku je proto třeba hledat vzory některých. sociálních. institucí.

Metafyzické stadium, které zahrnuje. léta 1300-1800, se Comtovi
jevilo jako přechodná epocha, pro niž je charakteristický rozklad starých věr,
které byly základem společenského řádu. Reformace, filozofie osvícenství,
revoluce („politický triumf metafyziků“) byly nejdůležitějšími událostmi této
epochy. „Negativní“ kritická filozofie vedla k úpadku všech autorit moci
vládnoucích tříd a náboženství. Revoluce, která emancipovala osobnost a
potlačované třídy, nevytvořila podle Comtova názoru doktrínu, která by
mohla sjednotit ducha. Koncepce francouzských revolucionářů, říká Comte,
byly založeny na naprosté neznalosti dějin a jejich zákonitosti. Snaha o
revoluční změny znamená jít proti zákonům dějin, narušovat jejich zákonitý
průběh, uvádět společnost v chorobný stav atd. „Metafyzický duch“, který se
v této epoše zrodil, sankcionoval filozofické pochybování, morální rozklad a
politický nepořádek. Soudobá společnost, uvržená do stavu anarchie,
pocítuje potřebu nové ideologie, která nahradí nesprávné, fiktivní doktríny a
bude plnit Integrační společenskou úlohu.

Důkazem, že společnost postupně vstupuje do poslední, pozitivní éry,
je rozšíření věd, růst jejich společenského významu a vytvoření pozitivistické
teorie. Průmyslový řád nahrazuje řád vojenský, který byl charakteristický
pro teologické stadium. Harmonický a rovnoměrný rozvoj všech prvků života
zaručuje využití vědeckých objevů k prospěchu celého lidstva.
Charakteristickými rysy pozitivního stadia je vítězství altruismu nad
egoismem, růst sociálního citění, rychlý rozvoj materiální kultury, který
zaručuje lehčí a příjemnější život, spravedlnost a mír.

Comtova sociální dynamika měla ve srovnání s některými soudobými
a předcházejícími historickými a filozoficko-sociologickými díly některé

přednosti. Comte se pokusil odhalit zákonitosti sociální evoluce, které voluntarističtí historikové vůbec nezaznamenali. Proti teorii přirozeného práva a společenské smlouvy postavil Comte historický přístup a proti liberálnímu individualismu pohled na společnost jako celek. Také jeho historickoevoluční přístup k náboženství, jehož vývoj spojoval s rozsáhlým okruhem sociálně politických vztahů, byl plodný, ačkoli jednotu společnosti a vazbu mezi určitými formami náboženství a sociálně politickou organizací Comte nevyvozoval z ekonomické struktury, ale z ideového společenství.

Tím, že za základ své sociální dynamiky vzal Comte zákon tří stadií, zřekl se analýzy různorodosti konkrétních forem historického vývoje národů a jako příklady proto uváděl jen ta fakta, která potvrzovala schéma, které zkonstruoval. Comtova teorie společenského vývoje nebyla ničím víc, než metafyzickým spekulativním schématem. Comtovi se nepodařilo vymezit ani skutečnou specifickou společnost života, ani jeho hybné síly a tím spíše ne směr budoucího vývoje společnosti.

7. Pozitivní politika

Zvláště názorně se zásadní slabost Comtovy teorie projevuje tam, kde Comte přechází od obecných tvrzení sociální dynamiky ke zdůvodnění svého pozitivního programu - „sociální politiky“. Této části svého díla Comte přikládal velký význam. Na rozdíl od objektivní metody orientované k odhalení pravdy, ideovým svorníkem pozitivní politiky se měly stát subjektivní hodnoty, lidské zájmy a ideály. V souladu s tímto předpokladem Comte proklamuje subjektivní metodu v politice. „Jedno dílo (Comte má na mysli ‚Kurs pozitivní filozofie‘ - pozn. aut.) vyvedlo vědu z područí filozofie, druhé (‚Pozitivní politika‘ - pozn. aut.) pak proměnilo filozofii v náboženství, a to v náboženství definitivní a dokonalé.“

V tomto novém náboženství zaujímá místo boha společnost, kterou má Individuum uctívat jako nejvyšší bytost (Grand Etre), protože jí je za všechno zavázáno. Pozitivismus jako „náboženství lidstva“ proklamoval úplné rozplynutí osobnosti ve společnosti, všeobecnou lásku a bratrství. Z ideje sjednocení citů a rozumu vyvodil Comte mimořádnou společenskou úlohu vědců a umělců, kteří se stávají novými kněžími, ochránci pozitivistických dogmat a strážci nového náboženského kultu. Comte rozpracoval systém obřadů, posvěcujících rodičovství, sourozenectví, sňatek a jiné významné události lidského života, sám pak křtil a oddával své žáky. Comtovi nebyla zdaleka cizí ani myšlenka pozitivistické církve, jejímž cílem mělo být sjednocení nejprve souvěrců a potom lidí celého světa. Pozitivistická federace národů s hlavním stanem v Paříži měla zajistit mír na zemi.

Rozhodující úlohu při realizaci tohoto mlhavého programu přikládal Comte proletariátu. „Pouze naši proletáři se mohou stát skutečnými pomocníky nových filozofů.“ Proletariát se však musí úplně rozejít se socialistickými učením, která sahají na instituci vlastnictví, kterou pozitivisté pokládali za posvátnou. Comte ostře vystupoval proti komunistickým idejím a proti tezi, že „na formách vlastnictví závisí regulace lidské činnosti“. (=) V pozitivistické společnosti se mělo vlastnictví pokládat za akumulaci společenského bohatství, lidé, kteří dokázali vytvořit a rozmnožit vlastnictví, za služebníky lidstva. V „Pojednání o celku pozitivismu“ formuloval Comte nejjasnou ideu o průmyslovém patriciátu, který se skládá z

průmyslníků a technických specialistů, z něhož měli být voleni tři diktátoři (triumvirát), kteří by řídili průmysl, zemědělství a finance a soustřeďovali ve svých rukou úplnou zákonodárnou a výkonnou moc. Morální moc měla být oddělena od politického a hospodářského řízení a měla být v rukou lidí speciálně určených k její realizaci, tj. filozofů a umělců.

Comtův „systematický socialismus“, který postavil do protikladu k „spontánnímu socialismu“ dělníků, byl ve skutečnosti zcela mlhavou maloburžoazní utopií. Rozsáhlé úvahy o všeobecné lásce, řádu a pokroku zakrývaly reakční politický smysl ideje korporativního zřízení, v němž byla duchovní autorita soustředěna v rukou kasty filozofů, materiální možnosti a moc v rukou kapitalistů a v rukou proletariátu zůstávala pouze práce, která mu měla přinášet morální satisfakci a společenské uznání. Comtem proklamované sociální přeměny směřovaly ke změně vztahů mezi lidmi a k intelektuálně morální reformě vědomí, nikoli k likvidaci antagonistických společenských vztahů vyplývajících ze soukromého vlastnictví. Comtovo učení tak bylo antitezí marxismu, který se stále více ve Francii šířil, bylo typickou doktrínou „středu“.

8. Comtovo místo v dějinách sociologie

Za Comtova života byly jeho filozofické a společenskopolitické ideje poměrně málo vlivné. Avšak od počátku šedesátých let 19. století zájem o pozitivismus jako filozofickou doktrínu vzrostl. Zvláštní význam měla pozitivistická výzva k přísně pozitivnímu vědění v protikladu k spekulativním konstrukcím, výzva, která odpovídala vnitřním potřebám rozvoje vědy. Za pozitivisty se prohlašovali mnozí přírodovědci. Vznikla pozitivistická historiografie (Henry Thomas Buckle, 1821-1862, Hyppolyte Adolphe Taine, 1828-1893), pozitivistická teorie kultury (Ernest Renan, 1823-1892), pozitivistická kriminologie (Cesare Lombroso, 1836-1909), pozitivistická logika a psychologie, teorie literatury a umění, ba dokonce pozitivistická „metafyzika“ (Michelangelo Vaccaro, Alfred Fouillée, 1838-1912).

Comtova úloha v dějinách sociologie je velmi rozporná. Comte téměř úplně syntetizoval mnoho podstatných idejí společenskovědního poznání své doby a svou syntézu zaměřil proti spekulativnímu přístupu ke společenskému životu a proti teologickým koncepcím. Výzva k pozitivnímu vědění, uznání zákonitosti historického procesu, pozornost věnovaná zkoumání sociálních institucí a struktury společnosti, to všechno mělo ve své době velký vliv na rozvoj společenskovědního poznání. Na základě rozhodnutí Světové rady míru se oslavilo sté výročí Comtovy smrti (1957). Historikové sociologie poukazují na Comtovo tvůrčí myšlení, na jeho encyklopedičnost, někteří autoři se dokonce snaží vést paralelu mezi Comtem a Hegelem. Podle slov jednoho současného francouzského badatele „četba Comta vyvolává dojem, jako bychom četli současníka . . . Jeho díla nepřestávají být aktuální.“

Mnohé ideje a pojmy, které Comte rozpracoval, skutečně natrvalo vstoupily do buržoazního sociologického myšlení. K těmto idejím patří přístup ke společnosti jako k organickému celku. Tento přístup byl rozpracován v organistických teoriích, ale i v sociologické koncepci Comtova nejvýznamnějšího francouzského následovníka Émila Durkhelma a později

ve strukturním funkcionalismu Talcotta Parsonse. Plodné bylo také rozlišení zákonů vývoje a fungování společnosti, hledání faktorů určujících historický vývoj, sociální integraci a stabilitu sociálních systémů. Právě tato tematika se stala vůdčím motivem francouzské sociologické školy. Velký vliv na společenskovědní poznání měla i Comtova idea objektivit sociologie jako vědy, která se vyvíjí podle principů přírodovědeckého poznání.

Mnohé ideje spojované s Comtovým jménem však byly rozvinuty již jeho předchůdci, zejména Saint-Simonem. Comtova sociologická koncepce, stejně jako celá pozitivistická sociologie; má navíc dvě podstatné vady: idealismus, vyjádřený u Comta v zákonu tří stadií a v pokusech vysvětlit historické změny především působením ‚idejí, a metafyzičnost, antidialektičnost.‘ Ta se nejvýrazněji projevila v jeho teorii pokroku, která je svou podstatou spekulativní.

Comtova sociologie je plná vnitřních rozporů. Ačkoli požadoval reformy založené na pozitivním poznání společnosti, současně fakticky odmítal možnost zásahu do historického procesu. Jeho program sociálně politické reorganizace společnosti byl inspirován konzervativními společenskými ideály. Podle přesné poznámky L. Cosera se „Comte zmítal mezi dvojjediným požadavkem pořádku a pokroku“.

Comte se snažil přetvořit sociální vědu ve vědu „pozitivní“ a tvrdil, že „v této oblasti lze dospět k závěrům stejně věrohodným jako Jsou geometrické dedukce“. Současně však do sociální vědy zahrnoval i prvky náboženského myšlení a požadoval, aby postuláty a dogmata sociologie byly akceptovány bez přemýšlení a analýzy, aby se v ně věřilo bez jakýchkoli pochybností. To však redukovalo principy vědy na úroveň každodenního vědomí. Sám Comte ostatně nejednou tvrdil, že pozitivní filozofie je pouze modifikací obyčejného zdravého rozumu. Tím však vědu zbavil její podstatné vlastnosti, tj. antidogmatismu.